

Opis źródła:

Przestępstwo podpalenia traktowano niezwykle poważnie, ponieważ stanowiło zagrożenie nie tylko dla majątku prywatnego, ale również dla całych społeczności. Kary za podpalenie były surowe, zazwyczaj obejmowały karę śmierci, ponieważ podpalenie uznawano za szczególnie groźny występki. W procesach o podpalenie dużą rolę odgrywały przyznanie się oskarżonego oraz świadectwa społeczności. Oskarżeni, którzy przyznawali się do winy, mogli liczyć na łagodniejsze wyroki, co pokazuje przykład Teresy Kąckiej z 1689 r. Choć przyznała się do winy i początkowo została skazana na śmierć, interwencje duchownych i mieszkańców miasta pozwoliły jej uniknąć egzekucji poprzez ścięcie. Zamiast tego nakazano jej ślub z osobą, która się za nią wstawiła. Ten przykład pokazuje, że sądownictwo w XVII-wiecznej Polsce łączyło surowość prawa z możliwością łaski, szczególnie gdy interweniowały instytucje duchowne lub wpływowe osoby.

Miejsce wydania:

Sprawa Teresy Kąckiej z Niepołomic z 1689 r. oskarżonej o podpalenie [fragm.], w: *Acta Nigra maleficorum Wisniciae (1665-1785). Księga czarna złoczyńców sądu kryminalnego w Wiśniczu (1665–1785)*, wyd. W. Uruszczak, przy współpr. B. Migdy, A. Karabowicz i A. Uruszczaka, Kraków 2010, s. 33–35

Tekst źródła:

Sprawa Teresy Kąckiej z Niepołomic z 1689 r. oskarżonej o podpalenie [fragment]

Actum coram plenario Iudicio Officioque nostro die quarta mensis Septembris [4 IX 1689]¹

Coram Officio Iudicioque nostro personaliter stans honoratus Albertus Nawrocki cum Benedicto Włodarczyk, incolae villae Niepołomice, criminaliter proposuerunt contra Teressam Kącka formalibus² [!]. Moi łaskawi Panowie! Skargę naszą żalną wnoszymy skargę naszą [!] naprzeciw tej niebaczonej dziewczce o szkodę nam w ubóstwie poczynioną, to jest o podłożenie i spalenie ogniem ubóstwa naszego, a nie tylko nam samym, ale i innym, do czego i ona sama zna się.

Tandem inculpata Teressia benevole in inquisitione³ zeznała się, że Tomkowi zapaliła dom włazszy po węgle. U Brachy zapaleła włazszy na przyłazek, u garncarza włazszy na komorę pod strzechę założyła ogień. U kredencarza zapaleła radlicę. Quaesita, jeśli kogo nie poszkodowała, respondit: Że nigdy i tegom nie czyniała, tylko kiedy mi się w głowę coś stało, szum wielki, tom te uczynki czyniała.

In secunda inquisitione quaesita Teressa Kącka, jeśli się zna do tych uczynków, które uczyniała ludziom, respondit: Znam, iżem te uczyniała i te domy zapaliła, ale mnie na to nikt nie namawiał, ani rodzicy o tym nie wiedzieli. Tandem destinata est a carceribus. Quaesita o karczmę w Bobowej, jeśli ją nie ona spaliła, respondit: Że nie ja i nie pomnię mało co tego.

¹ Dokument sporządzony przed pełnym sądem i naszym urzędem w dniu czwartego września 1689 roku.

² Przed naszym Urzędem i Sądem, osobiście stawili się szanowny Albert Nawrocki oraz Benedykt Włodarczyk, mieszkańcy wsi Niepołomice, oskarżając Teresę Kącką w sprawie karnej według przepisów formalnych.

³ Ostatecznie oskarżona Teresa dobrowolnie poddała się śledztwu.

Quaesita strony założenia ognia pod dom Koczalów, respondit: Że nie ja. Jam na ten czas bela w zamku, obierałam rzepeę. Quaesita, jeśli kogo ważyła nie poszkodować, respondit: Że nigdy: tyłkom się raz omeliła. Wzięłam gęś Dziury, a nie Babczynę, bo mi ją kazała zanieść do Żydówki i tamym ją zaniosała. [...]

Ten Wojciech Nawrocki świętej sprawiedliwości prosił w Sądzie z obwinionej Teresi w takiej propositiej, jako i pierwej. Powtórny instigator rzekł tak przed Sądem: Moi łaskawi Panowie! Ja mam serce zakrwawione przeciw tej Teresce, że mnie z ubóstwem moim spaliła, ale cóż mi się zawiąże z jej garści[?] krwi[?], chociażby stracona była. Ja wszystkiego ustępuję i daruję krzywdę moję Bogu Nawyższemu.

Decretum super hanc maleficam Teressiam.

[...] Ponieważ aktor i instygator pan Nawrocki tak stricte ex tenore postępuje sobie z obwinioną Teresą świętej sprawiedliwości żądając na nią lubo documenta i lica nie ma, tylko to, że sama benevole jak na pierwszej inquizycyi, tak drugiej i trzeciej libere pronunciavit i zeznała się, że ten zły uczynek popełniła i ogniem założonym popaliła tak pana Nawrockiego Wojciecha, jako i innych, jako to Benedykta Włodarczyka, do której sprawy już Benedykt Włodarczyk superseduje i ustępuje, nieżądając z niej sprawiedliwości, ani też za ten w takiej okazji szkody ognia zostający, którego niem poszkodziła, nie instyguje, za czymże libere fassa est też Teresa swego uczynku i dobrowolnie zeznała się do tego swego złego uczynku, tedy pro sua excussione, że nie ma żadnej evictiej i dokumentu szaleństwa swego, że się niem nie wywodzi, powinna być karana według prawa opisanego na takich zapalających dobra ludzkie ogniem, ale Sąd widząc młodość i płochość jej lat w rozumie niemających, aby tym ludzie młodzi brali przykład i od tak szkaradnych excessów chronieli się i aby crimina ne maneant impunita, śmierć jej naznaczona jest już nie ogniem, ale ścięta w Rynku pod pręgą. Stephan Kazmiński starosta wiśnicki.

Z woli i decyzji Jego Ekcelencyi pana starosty, a Gubernatora naszego stanęło decretum tale prout intra in scriptis quod Iudicium [...]. Ponieważ ta panna z Niepołomic decretowana jest decretem miejskim na garło, ale że mnie zaszły wielkie instancye tak duchownych, jako i miejskich osób, tudzież całego miasta, tedy poważając instancyje te tak poważne, daruję ją gardłem, z tą jednak condycyją, iżeby poszła zaraz do kościoła z tym młodzieńcem, który odprosił i o jej dożywotnią przyszłość kontentował, ażeby z sobą w Kościele świętym ślub wzięli, co utwierdzam ręką moją. Stephan Kazmiński, starosta wiśnicki

Słowniczek pojęć:

Benevole – w tym kontekście: dobrowolnie

crimina ne maneant impunita - aby zbrodnie nie pozostały bezkarne

decretum tale prout intra in scriptis quod Iudicium - decyzja taka, jak zawarta w dokumentach sądu

libere pronunciavit – swobodnie oświadczyła

pręga – pręgierz

pro sua excussione - na swoją obronę

Przyłazek – wycięcie do wejścia na poddasze, strych

Quaesita – zapytano, zapytana

Respondit - odpowiedziała

Supersedować – ustępować, zaniechać, odpuszczać
Węgiel – narożnik budynku.

Pytania do źródła.

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i średniej (poziom podstawowy):

1. Kiedy miała miejsce sprawa Teresy Kąckiej i jakie były jej główne zarzuty?
2. W jaki sposób Teresa Kącka przyznała się do swoich czynów? Jakie argumenty podała w swojej obronie?
3. Jakie dowody były przedstawione przez oskarżycieli w trakcie rozprawy?
4. Co zadecydował sąd w odniesieniu do kary za czyny Teresy Kąckiej? Jakie były okoliczności tej decyzji?
5. Czy Teresa Kącka miała wsparcie ze strony innych osób podczas procesu, a jeśli tak, to jakiego rodzaju?
6. Jakie argumenty były użyte do złagodzenia kary dla Teresy Kąckiej, jaką decyzję podjął starosta wiśnicki?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony):

1. Jakie socjalne i religijne konteksty mogły wpłynąć na decyzje sądu w tej sprawie?
2. Jakie było społeczne znaczenie tego procesu i wyroku w kontekście XVII-wiecznej Polski?
3. Co o sytuacji kobiet mówi przypadek Teresy Kąckiej?

Literatura pomocnicza:

A. Moniuszko, *Prawo sądowe Rzeczypospolitej szlacheckiej (XVI–XVIII w.): Zarys wykładu z wyborem źródeł*, Warszawa 2017.

Wskazówki:

Piromania to zaburzenie psychiczne polegające na kompulsywnej potrzebie podkładania ognia. Choć obecnie klasyfikowane jako jedno z zaburzeń kontroli impulsów, w przeszłości nie było rozpoznawane jako choroba psychiczna, co miało znaczące konsekwencje w kontekście historii sądownictwa i karania za podpalenia. W dawnych wiekach, takich jak XVII stulecie, podpalenia były postrzegane głównie jako akt kryminalny o charakterze zbrodni, nie zaś wynik zaburzeń psychicznych. Z tego powodu osoby dopuszczające się podpaień, nawet jeśli motywem były wewnętrzne, niezrozumiałe dla nich impulsy, były surowo karane – najczęściej śmiercią, jak w przypadku Teresy Kąckiej w 1689 roku.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord – Joanna Kunigielis